

УДК:159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ СХИЛЬНИХ ДО ПЕРЕЖИВАННЯ ОБРАЗИ РІЗНОГО СТУПЕНЮ

Н.В. Свєртілова

*аспірант кафедри загальної та диференціальної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
nata.ha@list.ru*

Свєртілова Н.В. Психологічні характеристики осіб схильних до переживання образу різного ступеню. У статті представлені результати теоретичних і емпіричних досліджень деяких психологічних характеристик в осіб схильних до переживання образу різного ступеню. Задля емпіричної перевірки психологічних характеристик, що супроводжують переживання образу обрані методики: «Тест-опитувальник схильності до переживання образу» (ТОСОБ), автори – О.П. Саннікова, Н.В. Свєртілова та Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI), форма В. Отримані результати дозволили встановити, що у осіб, які не схильні до переживання образу переважно виражені такі психологічні характеристики як: врівноваженість, відкритість, товарицькість, екстраверсія, маскуліність. Представники вибірки, схильні до переживання образу демонструють: невротичність, сором'язливість, високу емоційну лабільність, депресивність, відкритість.

Ключові слова: психологічні характеристики, схильність до переживання образу різного ступеню, образливість, властивості.

Свєртілова Н.В. Психологические характеристики лиц, склонных к переживанию обиды разной степени. В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования некоторых психологических характеристик у лиц склонных к переживанию обиды разной степени. Для эмпирической проверки психологических характеристик, сопровождающих переживание обиды выбраны методики: «Тест-опросник склонности к переживанию обиды» (ТОСОБ), авторы – О.П. Санникова, Н.В. Свєртілова и Фрайбургский личностный опросник (FPI), форма В. Полученные результаты позволили установить, что у лиц не склонных к переживанию обиды преимущественно выражены такие психологические характеристики как: уравновешенность, открытость, общительность, экстраверсия, маскулинность. Представители выборки, склонные к переживанию обиды демонстрируют: невротичность, застенчивость, высокую эмоциональную лабильность, депрессивность, открытость.

Ключевые слова: психологические характеристики, склонность к переживанию обиды разной степени, обидчивость, свойства.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві зростає інтерес до розуміння емоцій, управлінню емоційними станами, як в міжособистісної, так і в професійної сфері. Емоції допомагають людині пристосовуватися до життя, але багато сильних емоцій, до яких відноситься образа, можуть стати джерелом страждань. Найгірше настає тоді, коли людина вибирає одну з негативних емоцій як домінуючий спосіб реагування на життєві ситуації, така емоція стає рисою її характеру. Специфіка переживання образу і образливість як риса особистості веде до порушень міжособистісних взаємин і процесів соціальної адаптації: ускладнює життя образливої людини і життя людей, що оточують її; ускладнює спілкування, створює конфліктні ситуації і руйнує захисні сили організму. Вивчення переживання образу, її особливостей, психологічних характеристик особистості, схильної до переживання образу, забезпечує краще розуміння цього переживання, вміння керувати своїми психоемоційними станами і адаптуватися в суспільстві. І, нарешті, великий відсоток в консультативної, психокорекційної та терапевтичній практиці, припадає на роботу з переживанням образу і прощенням. К. Д. Ушинський, підкреслюючи соціальний зміст емоцій, зазначав, що суспільство, що піклується про освіту розуму, здійснює великий промах, бо людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж як вона думає [2].

Метою даної статті є виклад результатів теоретико-емпіричного дослідження психологічних характеристик осіб, схильних до переживання образу різного ступеню.

На початку дослідження, розглядаючи особистість, яка схильна до переживання образу, ми припустили, що існує ряд психологічних властивостей, що супроводжують переживання образу.

Аналіз літератури дозволив зробити висновок, що переживання образу найбільше пов'язано з такими емоціями та властивостями як: гнів, агресивність, тривожність, почуття провини, невпевненість у собі, низькою самооцінкою, схильністю до залежних відносин, порушенням соціальної адаптації тощо [3; 5; 14;16].

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. В науковій літературі образа розглядається як фрустраційна, але не як базова емоція [5]; як емоційна

реакція на суб'єктивне несправедливе ставлення до себе [6]; як установка на самовиправдання (пошук причин своєї образи в іншій людині) як вимоги до зовнішнього світу, очікування того, що світ буде враховувати потреби суб'єкта [18]; як побічний продукт у дослідженнях провини, сорому і страху [3]; як суб'єктивне переживання несправедливості, при відведенні собі в цьому переживанні ролі жертви [8]; як симптом зруйнованого психологічного злиття, яке породжує нездатність людей вступати в міжособистісні відносини [9].

В якості причин виникнення образи в літературі вказують ситуації, незаслуженого приниження і порушеного гідності [6]; внутрішній конфлікт в ситуаціях, коли очікування суб'єкта образи не збігаються з реально існуючою ситуацією або поведінкою іншої людини [7; 16]; значущі життєві відносини, прояв базальної тривожності [17] і т.д. Вважається, що переживання образи пов'язані з такими особливостями особистості як інфантильність [17]; спрямованість на себе, егоцентризм, нездатність чи невміння індивіда зрозуміти іншого [4]; образа пов'язана з почуттям провини [3;9] і супроводжується станом невдоволення, напруги, збудження [6]; переживання образи супроводжують такі емоції і почуття як досада, прикрість, роздратування, гнів, страх, печаль, розчарування, обурення [12].

У статті ми розглядаємо образу як емоційну реакцію на несправедливе ставлення до себе, вона виникає в ситуації, коли людина вважає, що незаслужено принижена або зачеплена її власна гідність [6]. Образа не є базовою емоцією і з'являється в онтогенезі людини в ранньому дитинстві, з початку її взаємодії з іншими людьми [4; 5; 6; 7]. Переживання людиною образи може відбуватися тільки в соціальному контакті. Образа, як і будь-яка інша емоція, виконує важливу функцію у виживанні, зокрема, пристосуванні людей один до одного. На думку Ю.М. Орлова, переживання образи найбільше необхідно в дитячому віці. Завдяки своїм функціям: сигнальній, управлінній та адаптаційній, образа допомагає дитині увійти у світ людських відносин, адаптуватися до світу людей, сприяє становленню її особистості. Близьке оточення – батьки, друзі, вчителі, допомагають навчитися розпізнавати свої і чужі емоції, контролювати і управляти ними, переживати емпатію, що необхідно для існування в людському суспільстві [7].

Всі емоції необхідні людині для існування, але часте переживання однієї і тієї ж емоції, призводить до появи рис характеру, пов'язаних з нею. Так, схильність часто переживати образу, на думку О.А. Апуневіч, стає рисою характеру – образливістю. О.А. Апуневіч визначає образу як переживання людиною несправедливості і безпорадності в результаті неузгодженості її очікувань і реальності ситуації, котра є значимою для людини. Автор розрізняє образу і образливість. На її думку, образливість стає рисою характеру, сприяє формуванню відповідного типу особистості і порушує її адаптаційні можливості [3].

Образа – це страждання, вважає Ю.М. Орлов, якого будь-яка людина намагається уникнути. Будь-яке страждання збуджує захисні дії, серед яких найбільш древніми захистами є втеча і напад з відповідними емоціями страху і гніву. Гнів – одна з базових емоцій. Причина гніву, як правило, фрустрація, нездоланна перешкода до досягнення якої-небудь мети. Найчастіше гнів сприймається в соціумі як небажана реакція, і люди, як правило, намагаються її уникати, підміняючи іншими емоціями, наприклад, образою. Про це в своїх дослідженнях говорив Е. Шостром, коли вивчав істинні або помилкові прояви гніву; він стверджував, що люди часто проявляють гнів і обурення, хоча насправді відчують образу [7;19].

К. Хорни, пов'язуючи стан ворожості з образою, говорить, що ворожість виникає тільки, якщо фрустрація несправедлива, або відчувається як несправедлива. Тоді у неї є специфічна риса: людина обурюється, відчуває себе ображеною. Невдача або неприємність перебільшуються і кривдник несподівано стає «підлим, противним, жорстоким, низьким, тобто, образа вирішальним чином впливає на судження ображеного про іншого» [17].

Ю.М. Орлов стверджує, що ображені часто виявляють злість і агресію. На його думку, кривдник найчастіше – близька людина, отже, виникає внутрішній конфлікт: «гнів на того, кого люблю». Утримуючись при образі від явного нападу, людина нападає на кривдника в думках. Ця розумова агресія і стримуваний гнів руйнують тіло, заподіюють хвороби [7].

Цікавий взаємозв'язок між гнівом і образою дає буддистська філософія, розглядаючи образу як жіночий прояв гніву, яка йде всередину людини, в той час як гнів – чоловіча емоція, енергія якої спрямована у зовнішній світ. [20].

У літературі переживання образи часто пов'язують з тривогою і тривожністю як властивостями особистості. На відміну від страху, як реакції на біологічну загрозу життю і здоров'ю людини, тривога найчастіше пов'язана з соціальним аспектом. Вона виникає у людини, коли небезпеці піддається її положення у суспільстві, її цінності, уявлення про себе, потреби. Тривога часто пов'язана з очікуванням невдач у соціальній взаємодії. У цьому випадку вона розглядається як емоційний стан, пов'язаний з можливістю фрустрації соціальних потреб [15]. К. Хорни пов'язує переживання образи з проявами «базальної тривожності». Аналізуючи невротичну особистість, вона говорить про переживанні образи як невротичну реакцію у відносинах, які пов'язані з оцінкою «Я» і самоствердженням. К. Хорни також вважає, що образа як прояв базальної тривожності, виникає в результаті базальної агресивності. Базальна тривожність впливає на самоставлення людини та її ставлення до інших людей [17].

Теоретичний аналіз показує, що образа пов'язана з такими поняттями як впевненість у собі, самовідношення, асертивність, залежність.

З погляду А. Лазаруса, впевненість у собі – це здатність індивіда відкрито говорити про свої бажання і вимоги; вміння говорити «ні»; вміння відкрито висловлювати позитивні і негативні почуття; вміння встановлювати контакти, починати і закінчувати розмову [13].

Упевнені в собі люди не скуті і не боязкі – вони здатні висловлювати свої почуття прямо, без агресії і образливої переваги над іншими. Н.М. Подоляк вважає, що неасертивним особам притаманні такі психологічні характеристики, як: висока емоційна лабільність, депресивність, невротичність, дратівливість, спонтанна агресивність, образа, ворожість, агресивність, негативізм, фрустрація (як психічний стан). [10].

К. Хорни дає визначення образі як невротичної реакції у відносинах, які пов'язані з оцінкою «Я», з самоствердженням [17]. На думку З.А. Агеєвої і М.С. Гріценко, образа в загальній психології розуміється як негативне емоційне переживання, найпоширенішою причиною якого є вражене самолюбство [1]. Переживання образи виникає в ситуаціях, пов'язаних з оцінкою «Я» і самоствердженням. В.В. Столін вказує, що переживання образи є внутрішнім конфліктом, неадекватним уявленням про себе [16]. А.Р. Шмелев вважає, що необґрунтована образа є проявом егоцентризму: сприйняття своєї точки зору як єдиної існуючої і нездатності або невміння індивіда зрозуміти іншого [4].

На думку Ф. Перлза, переживання образи пов'язане із залежністю в стосунках. Він розглядав образу як симптом порушеного злиття. Злиття – механізм захисту, фіксований у тих, хто не переносить відмінностей, іншого мислення і поглядів та намагається стримати неприємні переживання нового і чужого. Одна з проблем злиття – ненадійність основи взаємовідносин. В такому злитті образа тісно пов'язана з почуттям провини. Якщо одна людина ображається, інша почуває себе винною. Ф. Перлз вважав комунікацію через образу та вину опором по відношенню до контакту з іншою людиною як особистістю, у формі вибуху гніву, акту благородного розуміння і прощення, розуміння чужої радості, чесності з собою, або будь-якої іншої дії, що може тут виявитися доречним [9].

Отже, узагальнюючи вищесказане можна припустити, що схильність до переживання образи супроводжується такими психологічними властивостями як: агресія, дратівливість, нервозність, тривожність, невпевненість у собі, схильності до залежних відносин, низка асертивність тощо.

Процедура емпіричного дослідження. Для проведення діагностичної частини дослідження був використаний наступний методичний інструментарій: для дослідження переживання образи – оригінальний «Тест-опитувальник схильності до переживання образи» (ТОСОБ), автори – О.П. Саннікова, Н.В. Свєртілова. Методика розроблена на кафедрі загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». За допомогою тест-опитувальника були досліджені формально-динамічні та якісні показники образливості: ЧОБ – чутливість до переживання образи, УОБ – усталеність переживання образи, ШРОБ – широта поширення переживання образи, ВОБ – виразність прояву переживання образи, ЕКОБ – емоційний компонент, ККОБ – когнітивний, ПКОб – поведінковий, КРКОБ – контроль-регулятивний, КомОб – композитна оцінка образливості (узагальнена).

Діагностику психологічних характеристик було здійснено за допомогою Фрайбурзького особистісного опитувальника FPI (форма В), адаптованого і модифікованого на факультеті психології ЛДУ, А.А. Криловим і Т.І. Ронгінською спільно з Гамбургським університетом. Опитувальник спрямований на діагностику наступних показників: FI – невротичність; FII – спонтанна агресивність; FIII

– депресивність; FIV – роздратованість; FV –товариськість; FVI – врівноваженість; FVII – реактивна агресивність; FVIII – сором'язливість; FIX – відкритість; FX – екстраверсія – інтроверсія; FXI – емоційна лабільність; FXII – маскуліність – фемінність [11].

Математико-статистична обробка даних здійснювалася методами кількісного аналізу з використанням комп'ютерної статистичної програми SPSS 17.0 for Microsoft Windows. Якісний аналіз проводився за допомогою методу «асів» і профілів.

У дослідженні брали участь 120 осіб – слухачів факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами із спеціальності «Психологія» у віці від 22 років до 54 років

За допомогою «Тест-опитувальника схильності до переживання образи» (ТОСОБ) з вибірки досліджених було виявлено дві групи осіб: групу осіб, схильних до переживання образи (Обтах+) – 4-й розподіл значень показників образи; групу осіб, не схильних до переживання образи (Обмін-) – 1-й розподіл. Перша і друга група були представлені в кількості 20 осіб.

Результати та їх обговорення. Аналіз отриманих емпіричних даних проводився поетапно. На першому етапі для вивчення характеру взаємозв'язків між показниками схильності до переживання образи і властивостями особистості, що вивчаються за допомогою тесту FPI був проведений кореляційний аналіз. На другому етапі емпіричного дослідження за допомогою методів «асів» були виділені дві груп осіб: групу осіб, схильних до переживання образи (Обтах+), і групу осіб, не схильних до переживання образи (Обмін-). Далі за допомогою методу «профілів» було виявлено особливості деяких психологічних характеристик особистості у осіб, схильних до переживання образи різного ступеню. Результати кореляційного аналізу надані у таблиці 1.

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками образливості та факторами особистості, що діагностовано опитувальником FPI

Фактори FPI	Показники образливості								
	ЧОБ	УОБ	ШРОБ	ВОБ	ЕКОБ	ККОБ	ПКОБ	КрКОБ	КомОБ
FI	435*	373*	322*	394*	406*	428*		-337*	508*
FII	252*			221*	205*	256*	263*	-246*	285*
FIII	481*	479*	355*	384*	447*	561*		-357*	581*
FIV	420*	371*	252*	474*	480*	470*	291*	-412*	536*
FV						-203*			-150
FVI	-364*	-434*	-370*	-145	-302*	-401*		405*	-397*
FVII	292*	273*		220*	262*	302*	297*	-203*	335*
FVIII	284*	328*	233*	265*	286*	377*		-269*	365*
FIX	240*	173			186	182		-194*	221*
FX		-180				-150	218*		
FXI	490*	479*	311*	446*	487*	590*		-388*	603*
FXII						-173	165		

Примітка: 1) умовні позначення факторів особистості за методикою FPI: FI – невротичність, FII - спонтанна агресивність, FIII – депресивність, FIV – роздратованість, FV – товариськість, FVI – врівноваженість, FVII – реактивна агресивність, FVIII – сором'язливість, FIX – відкритість, FX – екстраверсія – інтроверсія, FXI – емоційна лабільність, FXII - маскуліність – фемінність.

Усі показники образливості додатно на 1% рівні (окрім КрКОБ - від'ємно) виявили зв'язок з параметром FIV. Усі показники (за винятком ПКОБ) додатно на 1% рівні пов'язані з показниками FI, FIII, FVIII, FXI, лише показник КрКОБ пов'язаний з усіма ними від'ємно на 1% рівні. Більшість показників образливості (за винятком ПКОБ) від'ємно на 1% рівні пов'язані з FVI, показник КрКОБ пов'язаний з ним на 1% рівні додатно. Більшість компонентів образливості, окрім УОБ, ШРОБ виявили додатній зв'язок на 1% рівні з параметром FII, та від'ємний на 1% рівні з КрКОБ. Показник FV від'ємно на 1% рівні пов'язаний з показниками образливості ККОБ та КомОБ. Майже всі компоненти образливості виявили додатній зв'язок на 1% рівні з параметром FVII, окрім ШРОБ та показника КрКОБ, який має від'ємний зв'язок з цим параметром. Показники образливості ЧОБ, УОБ, ЕКОБ, ККОБ, КомОБ мають значимий додатній зв'язок з показником FIX на 1% та 5% рівні. Від'ємний зв'язок на 5% ($p \leq 0,05$) рівні з показником FX демонструють УОБ та ККОБ, але показник ПКОБ зв'язаний з FX додатно на 1% рівні. Останній показник FXII від'ємно на 1% рівні пов'язаний з показником образливості ККОБ, а додатно на 1% рівні з ПКОБ.

Аналіз взаємозв'язків між показниками образливості та властивостями особистості, що діагностовано опитувальником FPI, визначив, що спостерігається велика кількість значимих додатних зв'язків. Однак, виявилися і від'ємні зв'язки між деякими показниками образливості та показниками FV, FVI, FX, FXII. Крім того, в більшості випадків від'ємний зв'язок демонструє показник КркОб.

Подальше застосування якісного аналізу дозволило вивчити психологічні характеристики представників кожної групи – схильних та не схильних до переживання образи.

На рис. 1. надані профілі означених груп досліджуваних. Значення, що відображені на графіку, представляють собою середньоарифметичне значення конкретного показника, отриманого представниками досліджуваних груп. На осі абсцис (OX) розташовані показники факторів особистості за методикою FPI, на осі ординат (OY) – їх числові значення, що надані у стенох. До низьких відносяться значення в діапазоні 1-3 бали, до середніх - 4-6 балів, до високих – 7-9 балів. Аналіз та інтерпретація профілю відбувається з опорою на ті показники, що максимально відхиляються від середніх значень.

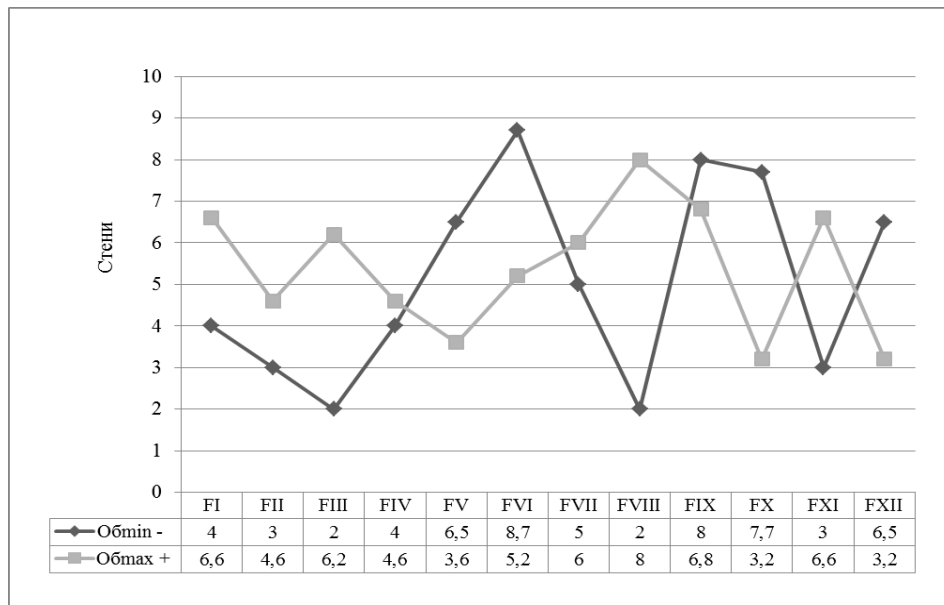

Рис.1. Профілі факторів особистості за методикою FPI в групах осіб схильних до переживання образи різного ступеню

Примітка: 1) Обмін- (n=20) група осіб, що не схильні до переживання образи; 2) Обмах+ (n=20) - група осіб, схильних до переживання образи.

Загалом візуально фіксується, що у даній вибірці виявлено достатньо яскравих представників груп схильних (Обмах+), та не схильних (Обмах-) до переживання образи. Перед тим як здійснити аналіз профілів, поранжуємо найбільш виражені фактори кожного профілю за їх відхиленням від середньої лінії ряду. Результати ранжування подані у табл. 2

Таблиця 2

Ранжування показників асертивності в групах схильних і не схильних до переживання образи

Ранги	група Обмах+	група Обмін -
1	екстраверсія – інтроверсія (FX -)	депресивність (FIII -)
2	маскулінність – фемінність (FXII-)	сором'язливість (FVIII -)
3	товариськість (FV -)	емоційна лабільність (FXI -)
4	відкритість (FIX +)	врівноваженість (FVI +)
5	емоційна лабільність (FXI +)	відкритість (FIX +)
6	невротичність (FI +)	

Проаналізуємо кожен профіль окремо для виявлення деяких психологічних характеристик, що властиві представникам груп схильних та не схильних до переживання образи. Потім здійснимо їх порівняння між собою для пошуку схожості й відмінностей між ними.

Аналіз графіків та таблиць дозволяє скласти психологічні характеристики представників групи схильних (Обмін-), та не схильних до переживання образи (Обмін+).

Профіль групи осіб не схильних до переживання образи (Обмін-) знаходиться як вище так і нижче середньої лінії ряду, що відповідає значенням з першого по четвертий квартилі розподілу (2 – 8,7). Отже, представників даної групи можна охарактеризувати як життєрадісних, енергійних і підприємливих. Досліджені цієї групи відрізняються багатством, гнучкістю і різноманітними можливостями психіки, невимушеністю в міжособистісних відносинах, упевненістю в своїх силах, успішністю у виконанні різних видів діяльності, що вимагають активності, ентузіазму і рішучості (FIII-). Такі особи сміливі, схильні до ризику. Рішення приймають швидко і негайно приступають до їх здійснення, не вміють терпляче чекати, не переносять відтяжок і коливань, подвійності і амбівалентності (FVIII-). Низькі значення показника (FXI-) дозволяють припустити, що особи не схильні до переживання образи емоційно зрілі, мислять тверезо і реалістично. У своїй поведінці вони керуються надійними, реально відчутними цінностями. Їм властива відсутність внутрішньої напруженості, свобода від конфліктів, задоволеність собою і своїми успіхами, готовність слідувати нормам і вимогам (FVI +). Високі значення показника (FIX+) у даної групи свідчать про прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності. Однак, необхідно відзначити, що ця шкала дозволяє оцінити достовірність результатів. Автори опитувальника вважають, що якщо досліджений набирає за даною шкалою високий бал, то цей результат свідчить про його адекватну реакції на процедуру дослідження, готовність щиро відповідати на запитання. У групі осіб схильних до переживання образи (Обмін+) показник «відкритість» (FIX+) також має досить високі значення.

Профіль групи осіб схильних до переживання образи розташований в зоні від середніх до високих значень (3,2 – 8). Представники даної групи відчувають деякі труднощі в контактах, прагнення до видів діяльності, не пов'язаних з широким спілкуванням. В ситуаціях вимушеного спілкування легко втрачають душевну рівновагу, отже, намагаються зберігати дистанцію у взаєминах (FX-). Особи схильні до переживання образи чутливі, схильні до хвилювань, м'які, поступливі. У них розвинена уява та тяга до фантазування. Такі особи демонструють підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних відносин. У поведінці їм не вистачає сміливості, рішучості та наполегливості. Вони уникають суперництва, легко поступаються, приймають допомогу і підтримку (FXII-). Представники даної групи новим знайомствам воліють вузьке коло знайомих і друзів, уникають зайвої близькості в стосунках (FV-). Вони чутливі, вразливі, артистичні, не переносять грубих слів, м'які, жіночні, занурені в фантазії, реальне життя легко ранить їх (FXI +). Особам схильним до образи властиво підвищена чутливість, висока тривожність, збудливість у поєднанні з швидкою виснаженістю. Внаслідок цього несуттєві подразники можуть легко викликати спалахи роздратування і збудження (FI +).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз літератури дозволив встановити, що образа є емоційною реакцією на несправедливе ставлення до себе, вона виникає в ситуації, коли людина вважає, що її власна гідність незаслужено принижена і зачеплена. Переживання людиною образи може відбуватися тільки в соціальної взаємодії. Аналіз літератури дозволив зробити висновок, що переживання образи найбільше пов'язано з такими емоціями та властивостями як: гнів, агресивність, тривожність, почуття провини, невпевненість у собі, низькою самооцінкою, схильністю до залежних відносин, порушенням соціальної адаптації.

2. Для емпіричної перевірки співвідношення показників деяких психологічних характеристик особистості та схильності до переживання образи різного ступеню в якості психологічного інструментарію були обрані: оригінальний «Тест-опитувальник схильності до переживання образи» (ТОСОБ), (автори: О.П. Саннікова, Н.В. Свєртілова) та Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) адаптований А.А. Криловим і Т.І. Ронгінським.

3. Кореляційний аналіз емпіричних даних виявив наявність значущих від'ємних та додатних зв'язків між показниками схильності до переживання образи та деяких психологічних характеристик особистості, а саме: невротичність, емоційна лабільність, товариськість, відкритість, інтроверсія, фемінність тощо.

4. Порівняння профілів осіб схильних і не схильних до переживання образи, дозволило виділити наступні особливості досліджуваних. У осіб, які не схильні до переживання образи переважно виражені такі психологічні характеристики як: врівноваженість, відкритість, товариськість,

екстраверсія, маскуліність. Представники вибірки, схильні до переживання образи демонструють: невротичність, сором'язливість, високу емоційну лабільність, депресивність, відкритість.

Список використаних джерел

1. Агеева З.А., Гриценко М.С. Социально-психологическая природа и феноменология обидчивости / Агеева З.А., Гриценко М.С. // Журнал Вестник Ивановского государственного университета. Вып. 1 – 2009 . – С.19
2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. - № 3. – С. 78-86.
3. Апунович О.А. Психологические особенности преодоления обиды и обидчивости в подростковом возрасте: Автореф. дис....канд.психол.наук / Апунович О.А. – Череповец, 2001.
4. Игнатъева А.В. Обида как эмоциональное состояние личности: [Электронный ресурс] / А. В. Игнатъева. Доступ к источнику: <http://www.docme.ru/doc/40758/ignat>.
5. Изард К.Е. Психология эмоций / К.Е. Изард. – СПб.: Питер, 2009. – 464с.
6. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001 – 752 с.
7. Орлов Ю.М. Обида. Вина. Серия: Исцеление размышлением / Ю.М. Орлов. Изд. Слайдинг, 2004. – 96с.
8. Орлова Л.М. Пиши обиды на песке: Психологический тренинг / Л.М.Орлова, И.А.Шипилова. – Одесса:Друк,2009. – 136с.
9. Перлз Ф. Практика гештальттерапии / Ф. Перлз. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2001.
10. Подоляк Н.М. Індивідуально–психологічні особливості асертивності особистості: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Подоляк Наталія Михайлівна. – Одеса, 2014. – 202 с.
11. Практикум по экспериментальной и практической психологии: Учеб. пособие/ [ред. А.А. Крылов]. – СПб: Изд-во С.-Петербургск. ун-та, 1997. – 312с.
12. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
13. Ромек В.Г. Уверенность в себе как социально-психологическая характеристика личности /В.Г.Ромек// Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособ/Под ред. В.А.Лабунской. – М.:Гардарика, 1999. – С.207-226.
14. Санникова О.П. Адаптивность личности. Монография / Санникова О.П., Кузнецова О.В. – Одесса: Издатель М.П. Черкасов, 2009. – 285с.
15. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста. – СПб.: Питер, 2000. – 896с.
16. Столин В.В. Самосознание личности / В.В.Столин. – М.: МГУ, 1983. – 284 с.
17. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – М., 1993. – 480с.
18. Шапкин С.А. Деятельность в особых условиях: компонентный анализ структуры и стратегии адаптации / Шапкин С.А. Дикая Л.Г. // Психологический журнал. 1996. Т. 17. № 1. – С.19-34.
19. Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / Э. Шостром. – М.: Апрель-Пресс, Психотерапия, 2008. – 192 с.
20. Фомин А.В. Где искать корни обиды? / А.В. Фомин // Журнал «Нескучный сад». – 2011 – № 3. - <http://www.pravmir.ru/proshhenie-glavnaya-forma-protivostoyaniya-zlu/>

References translated and transliterated

1. Ageeva Z.A., Gritsenko M.S. Sotsialno-psihologicheskaya priroda i fenomenologiya obidchivosti [Social-psychological nature and phenomenology of resentment]/Zhurnal Vestnik Ivanovskogo gosudarstvennogo universiteta. Vyip. 1, 2009g., str.19
2. Andreeva I.N. Emotsionalnyiy intellekt: issledovaniya fenomena [Emotional intelligence: study the phenomenon] / Voprosyi psihologii. 2006. № 3. S. 78-86.
3. Apunovich O.A. Psihologicheskie osobennosti preodoleniya obidy i obidchivosti v podrostkovom vozraste [Psychological features of overcoming resentment and touchiness in adolescence] /Avtoref. dis....kand.psihol.nauk/Apunovich O.A. – Cherepovets, 2001.
4. Ignateva A. V./Anzhelika Viktorovna Ignateva. Obida kak emotsionalnoe sostoyanie lichnosti: [Resentment as the emotional state of the person]/ A. V. Ignateva. Dostup k istochniku: <http://www.docme.ru/doc/40758/ignat>.
5. Izard K. E./ Izard Kerrol. Psihologiya emotsiy [Psychology of emotions]/SPb.: Piter, 2009. - 464s.: il. –
6. Ilin E. P./ Evgeniy Pavlovich Ilin. Emotsii i chuvstva [Emotions and feelings] SPb.: Piter, 2001 - 752 s. (Seriya "Masterya psihologii"). Uchebnoe posobie.
7. Orlov Yu. M./Yuriy Mihaylovich Orlov. Obida. Vina [Resentment. Guilt.]/Seriya: Istselenie razmyshleniem. Izd. Slayding, 2004. – 96s.
8. Orlova L. M./Lyudmila Mihaylovna Orlova, Shipilova I. A./ Irina Alekseevna Shipilova. Pishi obidy na peske: Psihologicheskiiy trening [Write resentment in the sand : Psychological training] / L. M. Orlova, I. A. Shipilova. - Odessa: Druk, 2009. - 136s.
9. Perlz F./ Frederik. Praktika geshtaltterapii [The practice of Gestalt therapy]/Perevod M. P. Papusha. – M.: Institut Obschegumanitarnyih Issledovaniy, 2001.
10. Podolyak N. M. Individualno–psihologichni osoblivosti asertivnosti osobistosti [Individual psychological characteristics of the individual assertiveness]: dis. ... kand. psihol. nauk : spets. 19.00.01 / Podolyak Nataliya Mihaylivna. – Odessa, 2014. – 202 s.
11. Praktikum po eksperimentalnoy i prakticheskoy psihologii [Workshop on Experimental and Applied Psychology] /Ucheb. posobie/ [red. A.A. Kryilov]. – SPb: Izd-vo S.-Peterburgsk. un-ta, 1997. – 312s.
12. Psihologiya adaptatsii lichnosti. Analiz. Teoriya. Praktika [Psychology of personality adaptation . Analysis. Theory. Practice]/A. A. Rean/Artur Aleksandrovich Rean, A. R. Kudashev/ Azat Rishatovich Kudashev, A. A. Baranov/Aleksandr Aleksandrovich Baranov. — SPb.: PRAIM-EVROZNAK, 2006. - 479 s.
13. Romek V.G./Vladimir Georgievich Romek. Uverennost v sebe kak sotsialno-psihologicheskaya harakteristika lichnosti

- [Confidence as a social-psychological characteristics of the individual] / Sotsialnaya psihologiya lichnosti v voprosah i otvetah: Ucheb. posobie /Pod red. prof. V.A. Labunskoy. - M.: Gardariki, 1999. - s.207-226.
14. Sannikova O. P./Olga Pavlovna Sannikova. Kuznetsova O. V./Oksana Vladimirovna Kuznetsova. Adaptivnost lichnosti [Adaptability of individual] /Monografiya. – Odessa: Izdatel M.P. Cherkasov, 2009. – 285s.
 15. Spravochnik po psihologii i psihiatrii detskogo i podrostkovogo vozrasta [Handbook of psychology and psychiatry, child and adolescent] – SPb.: Piter, 2000. – 896s.
 16. Stolin V. V./Vladimir Viktorovich Stolin. Samosoznanie lichnosti [Self-consciousness] -M.: MGU, 1983. – 284 s.
 17. Horni K./Karen Horni. Nevroticheskaya lichnost nashego vremeni [Neurotic Personality of Our Time] / K. Horni. – M., 1993. – 480s.
 18. Shapkin S. A./Sergey Anatolevich Shapkin. Dikaya L. G./Larisa Grigorevna. Deyatelnost v osobiyh usloviyah: komponentnyiy analiz struktury i strategii adaptatsii [Activity in special conditions : Component analysis of the structure and adaptation strategies] / Psihologicheskii zhurnal. 1996. T. 17. # 1. - S. 19-34.
 19. Shostrom E. Chelovek-manipulyator. Vnutrennee puteshestvie ot manipulyatsii k aktualizatsii. [Man-manipulator. The inner journey of manipulation to actualization] — M.: Aprel-Press, Psihoterapiya, 2008. — 192 s.
 20. Fomin A.V. Gde iskat korni obidy?/ [Where to look for the roots of resentment?] /Zhurnal «Neskuchnyi sad». – 2011 – # 3. - <http://www.pravmir.ru/proshhenie-glavnaya-forma-protivostoyaniya-zlu/>

Svertilova N.V. Some psychological characteristics in individuals' propensity to experience various degrees of resentment. The article presents the results of theoretical and empirical study of some psychological characteristics in individuals' propensity to experience various degrees of resentment. The article examines the resentment as an emotional reaction to the unfair treatment of myself, it occurs in a situation where a person believes that his undeservedly humiliated or hurt his own dignity. Analysis of the literature leads us to the conclusion that propensity for experiencing resentment is associated with such emotions and personality traits as: rage, aggression, anxiety, guilt, self-insecurity, low self-esteem, a tendency to affiliate relations, disorder of social adaptation etc. For the empirical testing of psychological characteristics that accompany the experience of resentment we have chosen such methods as: "Test questionnaire propensity to experience of resentment" (TOSOB), the authors – O.P. Sannikova, N.V. Svertilova and Freiburg Personality Inventory, FPI. The empirical research was conducted in two stages: 1) quantitative analysis (the correlation analysis); 2) qualitative analysis (analysis the profiles of selected groups). The results showed that individuals, that don't have the propensity to experience of resentment primarily, demonstrated psychological characteristics, such as: adequacy, communicativeness, extroversion, masculinity. Representatives of the selection, that have the propensity to experience of resentment showed such characteristics as: neurotic, shyness, high emotional lability, depression, openness.

Keywords: psychological characteristics, propensity to experience various degrees of resentment, touchiness.

УДК: 005.44:378.011.3-057.1:159.9

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Т.В. Сенько

доктор психологических наук, профессор
Университет Яна Кохановского в Кельцах, Польша
tv-senko@gmx.net

Сенько Т.В. Процес глобалізації: система підготовки практичних психологів у вищій школі. У статті описані та проаналізовані основні компоненти підготовки практичних психологів у вищій школі в рамках процесу глобалізації. Автор статті: 1) розглядає питання, пов'язані з моделюванням сучасної системи підготовки фахівців-психологів у вищій школі; 2) приділяє основну увагу тому, як саме потрібно готувати практичних психологів у ситуації інтенсивного розвитку науки і техніки, інформатизації життєвого простору та процесу глобалізації; 3) підкреслює, що у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях акцент робиться, перш за все, на проблеми формування професійної компетентності при підготовці студентів до роботи в системі «людина-людина»; 4) характеризує найважливіші завдання викладання у вищій школі на сучасному етапі розвитку суспільства; 5) робить основний акцент на понятті особистісної зрілості як найбільш важливого компоненті в рамках професійної компетентності практичного психолога. У висновку автор підкреслює, що інвестиції в людський потенціал – це найбільш економічно ефективні інвестиції сьогодні.

Ключові слова: моделювання сучасної системи вищої школи, підготовка практичних психологів, процес глобалізації, професійна компетентність, особистісна зрілість.

Сенько Т.В. Процесс глобализации: система подготовки практических психологов в высшей школе. В статье описаны и проанализированы основные компоненты подготовки практических психологов в высшей школе в рамках процесса глобализации. Автор статьи: 1) рассматривает вопросы, связанные с моделированием современной системы подготовки специалистов-психологов в высшей школе; 2) основное внимание уделяет тому, каким образом нужно готовить практических психологов в ситуации интенсивного развития науки и техники, информатизации жизненного пространства и процесса глобализации; 3) подчеркивает, что в современных психолого-педагогических исследованиях акцент делается, прежде всего, на проблемах формирования профессиональной компетентности при подготовке